

ТМ	Г. XXX	Бр. 1	Стр. 131 - 138	Ниш	јануар - март	2006.
----	--------	-------	----------------	-----	---------------	-------

Реч са промоције
Примљено: 14.01.2006.

Зоран Видојевић

ГЛОБАЛИЗАЦИЈА КАО ПРЕДМЕТ МИШЉЕЊА И ЖИВЉЕЊА*

Нема смисла да овом приликом препричавам ставове из своје књиге и да их детаљно образлажем. Хоћу, најпре, да нешто кажем о побудама и начелима који су ме руководили у њеном писању.

Желео сам да овом књигом будем, колико ми је снага допуштала, пре свега *сведок времена*, сведок коме се може веровати, бар у понечем важном. Теоријски се бавити глобализацијом значи бавити се једном од најважнијих одлика наше епохе, судбином земаља и народа, великих и малих, садашњих и будућих нараштаја. А то значи бавити се и нашом властитом садашњошћу и будућношћу, па је питање глобализације не само епохално него је увелико и лично егзистенцијално питање, били тога свесни или не.

Глобализација је, у основи, *неизбежан, вишедимензионалан и суров процес*. Стога говорим о "глобализацијској мељави". У њеном разумевању нема места епском и митском мишљењу. И мисао о глобализацији, и практичан однос спрема ње, морали би се кретати на више међусобно повезаних равни: *рационално-прагматичкој* (прилагођавање том процесу и најпогодније укључивање у њега, полазећи од интереса властите земље), *одбрамбеној* (отпор гутању, потчињавању и поробљавању) и *трансцендирајућој* (надилажење историјском алтернативом, у дугорочном процесу, сада доминантног типа глобализације).

Ко год се овим послом бави, а да није поклоник апокалиптичних сценарија (мада они нису без основе), уза сву опорост дијагнозе стања света и прогнозе његових највероватнијих кретања, ипак, полази од тога да се, осветљавањем макар минималних прогресивних историјских могућности, мора и вреди заложити да тај свет буде бар нешто бољи него што јесте. Иначе, ни најоштрија критика постојећег света не би имала смисла. Сведочење, ако је ослоњено на достигну истинито сазнање, битан је састојак тог залагања.

Наравно, у залагању те врсте вреба *болест идеалитета*. Али, од ње је тежа *болест опортунитета*. Не може се на све пристајати, свему се прилагођавати и све правдати. Сматрам да не можемо и не смемо у свему бити

* У овом тексту сједињени су битни ставови из мојих излагања на досадашњим представљањима књиге "Куда води глобализација?", која ми је објављена у априлу 2005. у издању предузећа "Филип Вишњић" и Института друштвених наука из Београда.

савременици епохе у којој живимо. А то онда имплицира и став према глобализацији.

Земља у којој живимо у суштини је мало важна за глобалне токове. У постојећим светским околностима она не може избећи судбину колонијалног положаја. Али, то не значи да ми као појединци морамо бити духовно и политички колонијализовани. Мој избор је да на то не пристајем. Ако не могу у иоле значајнијој мери утицати на мењање спољашњег света, могу, највећим делом, регулисати свој унутрашњи свет, могу се држати тог непристанка и могу га следити у ономе што радим. Неко поље личне аутономије, ипак, постоји.

Уверен сам да ће као реакција на тежњу за поравнавањем света у оном суштинском, која улази у састав глобализације каква јесте (иако то није њен целокупни садржај) уследити много јача *побуна различитих идентитета*, која такође може имати и историјски регресивне, а не само прогресивне учинке.

Под одређеним условима могућа је хуманија глобализација. Но, не верујем у могућност радикалног побољшања света, те стога ни у реалност настанка неке толико моћне алтернативне глобализације којом би се то могло постићи. Свет може бити и гори него што је био, а тако, не ретко, и бива у историји. Не само да природа, како каже Лајбниц, не прави скокове него то не чини ни историја, када се ствари посматрају с довољног временског растојања. То вреди и за оне најпрогресивније учинке глобализације. А они не само да нису једини него ни преовлађујући, када је реч о целини њених учинака у највећем делу света.

Негде при крају ове моје књиге стоји став који отприлике гласи да се без разумне сумње широм отварају врата неограниченом волунтаризму и присвајању права на насилно усређење, а да се без разумне наде упада у празнину и очај. То је, такође, једна врста мета-теоријског начела којим сам се руководио у њеном писању. С тим што удео сумње нараста проласком кроз лично и епохално-транзицијско искуство с пројектима темељне промене света, свеједно с којим светоназорним предзнаком.

Усвајам искру из Хоркхајмеровог и Адорновог става, који по мом уверењу изражава етику истине, али и истину етике, става да је истина "мисао која пориче неправду". То, наравно, не значи да се до истине света у коме живимо доспева исључиво тиме што стајемо на страну бедних и оних који пате због крајње тешких и понижавајућих услова живота у многим земљама тог света, у чему и глобализација својом димензијом подчињавања и тлачења, има знатан, често и одлучујући удео, иако се не сме свести на ту димензију. Међутим, сасвим је сигурно да се без идентификовања масовних чињеница беде, патње, људског понижења и неправди уопште, не може допрети до једног од суштинских састојака истине света, али и друшва у коме живимо.

Нисам имао у рукама неке студије засноване на резултатима најновијих истраживања трансформације друштва Србије у којима су садржани и подаци релевантни за однос тзв, "транзиције" и глобализације у том друштву. Налази у њима значајни су и разубуђени. Чини ми се да у оном битном нису различити од моје дијагнозе стања тог друштва и природе везе транзиције и глобализације у њему. Пре свега, Србија готово ни у чему није кадра и припремљена да у глобализацију улази као земља-субјект, или, бар, да не

буде у највећој мери пуки објект тог неизбежног мега-процеса. Једва да има нешто да понуди светском тржишту што је на нивоу савремених захтева. Уза сву вишеструку извршених промена, она је и даље изразито *политичко друштво*, уз то још и разорено, једна мала земља на периферији историје, нестабилна и притиснута тешким унутрашњим антагонизмима и спољашњом силом, држава за коју се не зна шта ће с њоме сутра бити, делом и због потчињавајућих учинака глобализације. Али, у теоријском смислу, остаје главно питање: допиремо ли својом мисаоно-истраживачком апаратуром до драме друштвених промена, до судбине огромне скупине губитника и њихових животних изгледа, до сржи оболеле и тешко трауматизоване друштвене стварности?

Не само што "статистика не крвари" него ни подаци из истраживања и наша теоријска уопштавања, уза сву могућу методску коректност, бојим се да добрим делом не доспевају до бити те драме. Вероватно је то стални проблем теоријских анализа и искуствених истраживања у тренуцима великих системских, историјских и људских ломова. Али га бар морамо бити свесни.

Питања *шта и како можемо знати*, ако се прошире на светски план, а морају се проширити у истраживању глобализације, вишеструко добијају на тежини и сложености. А онда следи недоумица: шта стварно знам и могу да знам о животу оних стотина милиона људи чији су приходи долар дневно, чак и мање од тога, који немају основну здравствену заштиту, нити незагађену пијаћу воду, о оној гладној милијарди и по која стоји као тотална егзистенцијално-историјска супротност "златној милијарди", о земљама које доживљавају не само релативно него и апсолутно осиромашење, иако сам мноштво података о томе навео и пуно страница ове књиге томе посветио.

У многим схватањима глобализације говори се (што не значи и суштински размишља) о свету као да не постоје најмање две његове трећине које су у знаку свакојаке немаштине, беде и социјалне безперспективности. У тим схватањима он се види кроз призму "*вестерноцентризма*", *логоцентризма* и *техноцентризма*, што је једно с другим повезано. Ако се и пише о беди и неправди, пише се споља, без учешћа срца, *хладним умом*. А чим се тако пише, очито је да не постоје прави мотиви и интереси да се такво стање света промени на боље.

Промашен је приступ: за или против глобализације и лажна је дилема: глобализација – мит или стварност. Мора се бити и за и против глобализације, а она је и мит и стварност, мит једне стварности и стварност једног мита. Историјски је неопходно прилагођавање модерним технолошким променама, посебно информатичкој револуцији, укључивање у процесе економских интеграција, при чему је битно *како* се укључивати, да то не води трајном колонијалном и вазалном положају. Многа питања, не само еколошка него и опште-судбинска, морају се заједнички решавати. Не може се оспоравати значај приближавања и прожимања култура, као и обликовања онаквог космополитизма који није негација свега највреднијег у личним и колективним идентитетима. "Мрежа" је кључни симбол тог свеколиког повезивања, посебно технолошког, целог света. Али, то је само једна од страна глобализације, и то не најважнија, када је реч о социјалном положају и животним шансама огромне већине људи целокупног света.

Оно што преовлађује у глобализацији води једном дубоко неправедном, структурално поцепаном и конфликтном свету. Није ствар једино у томе што "глобализацијска мељава" највише погађа светску сиротињу и ствара не само "трећи" него и "четврти" свет, у привидно истом свету производи неколико светова, с битно различитим садашњостима и будућностима, дробни и усисава читаве народе, мрви друштвену свест и историјско памћење, тежи поравнавању начина живота, вредности и мишљења о оном битном. Јединство света не схвата се у богатству његових различитости, него мање-више као *истост*, док је различитост резервисана за оно секундарно, ефемерно и "фолклорно". Сем тога, садашњи тип глобализације, по својим доминантним друштвено-историјским учинцима, води све ризичнијем свету, свету којем прети низ ратова – локалних, регионалних, а, можда, и планетарних. Насиље, старо и ново варварство, улазе у саму њену срж. Њоме управљају најмоћније државе, мултинационалне, наднационалне и планетарне корпорације, центри светске финансијске моћи и једна врста *планетарне елитократије*, заправо, дисперзиране светске владе. Нема основе за оптимизам који је заснован на, наводно, незадрживом, уз "разумљиве осцилације", набујалом "трећем таласу" демократизације света. У најмању руку може се говорити и о јачању отворених или скривених ауторитарних образаца владавине унутар доминантних друштвених садржаја глобализације.

Глобализује се првенствено неолиберални, *тенденцијски све више нелиберални* модел капитализма, суров, "без кочница" и без граница. Власитом логиком он све више сужава демократију и у земљама где је она, уза све недостатке и садашњу кризу сопственог идентитета, као и својих социјалних и политичких субјеката – донела резултате који се морају уважавати. Главни носиоци тог модела теже потпуном присвајању најважнијих ресурса развоја, економском, политичком, војном и идеолошком овладавању светом. Производња ратова, рат као планетарни "бизнис", оплођавање масовних смрти, некрофилија унутар све више милитаризованог начина производње – постају најуносније економске делатности. Профит по сваку цену, подупрт високософистицираном војном моћи као главног ослонца "постмодерног" империјализма, главне су одлике глобализовања тог модела капитализма. Услед тога се јављају отпори таквој глобализацији, с различитим идеолошким, светоназорним и политичким предзнацима, отпори који ће све више јачати, постајати све масовнији и тражити своје оовремене форме, симболе и персонификације. Врло је вероватно да ће они доспевати и до нивоа оружаних супротстављања таквој глобализацији. Међутим, неки облици тих отпора, пре свега они засновани на екстремном национализму, који увек стреми ка овом или оном облику нацизма и фашизма, као и на религиозном фанатизму (не само исламском, данас најизраженијем) и универзализованој мржњи према другим религијама и културама уопште – могу убрзо прерасати у нову и велику опасност по цео свет. Свакако, иза свега тога је социјална подлога, пре свега осиромашење масовних размера, размена добара и услуга у светској трговини у корист најмоћнијих земаља, пре свега Сједињених Држава, њихова тежња за владавином целим светом наметањем властитих глобалних интереса, политичког уређења и културе. Али, феномен таквог отпора садашњој глобализацији не своди се на те узрочнике и чиниоце. У њему, такође, снажно суделује тежња за светском владавином с обрнутим идеолошким, политичким и светоназорним предзнацима, и то свим

средствима, укључујући и најстрашније облике терора, утопија усрећења посредством масовних усмрћења.

Сем тога, настаје могућност веома оштрих сукоба, укључујући, у нешто даљој будућности, и ратне, на релацији: Запад-Запад, Сједињене Државе-Јужна Америка, а не само Запад-пробуђени и експанзивни нови Исток. Комбинације савезништава и противништава у тим сукобима веома су различите и сада тешко сагледиве.

Посебна је и огромна опасност од незаустављивог пустошења човекове животне средине, која може довести до еколошког "холокауста", а већ производи еколошки "апартхејд", и прети ишчезнућем великог дела живог света за неколико деценија.

Сви ти учинци глобализације, за које је превише благо и стереотипно рећи да су "негативни", премда се она не своди на њих, производе *кризу живљења, али и кризу опстанка*. Када је реч о првој од њих, може се закључити да она има два вида. Наиме, криза живљења у најдрастичнијем виду произлази из стања које је обележено с оним готово ништа "немати", из понижавајућег, скотског живота стотина милиона људских бића. Други њен вид проиходи из онога превише "имати", али не и "бити", из празнине живота која се не може попунити стварима, из идолопоклонства богу Мамону.

У већини високоразвијених земаља, посебно међу младима, *очитује се велико незадовољство квалитетом живота, глад и жеђ за смислом*. У својој *превеликој прионулости* за квантитете човек западне цивилизације постаје "дезертер живота ... и његовог космичког смисла" (М Шелер).

Дакле, и поред импресивних техничко-технолошких достигнућа, које, уосталом, користи најразвијенији део света, он као целина улази у епоху великих неизвесности, тешких и дуготрајних криза, и галактичким је раздаљинама удаљен од оне љупко-пасторалне слике "глобалног села". Свет *није заједнички дом* свих људи и народа у коме је свима боље. Напротив, он је и данас превасходно *крвава арена борби за надмоћ*, и носи печат јаза између богатих и сиромашних, који се у највећем броју случајева продубљује и шири.

Максимум могућности, и то под условом обједињавања, осмишљавања и иновирања прогресивних покрета и акција отпора преовлађујућим учинцима глобализације, јесте да она буде *с мање суровим лицем*.

Живимо ли у свету без изгледних, али бољих историјских алтернатива?

И да, и не. Сада, више да него не. Јер, на историјском хоризонту нема неке цивилизације која би могла да надмаши сада доминантну западну, у чијој је основи спрега профита по сваку цену и моћи, а технологија и насиље су средства учвршћења те спреге и њеног глобализовања. Та цивилизација јесте више него све остале уздигла слободу појединца, сузбила апсолутизам власти. Из ње је настала значајна тековина – социјална држава. Та су достигнућа данас угрожена постојећим моделом капитализма, али све више и учицима његове глобализације, који се као бумеранг враћају најмоћнијим и најбогатијим земљама. Али, нису поништена.

Но, она, углавном, важе за унутрашњи круг Запада (као цивилизацијског модела, а не у строго географском смислу). За оне изван тог круга важе друга правила игре. Стварност живота у тешкој беди, свакодневно умирање од глади, као и обесправљеност већине човечанства, да опет нагласим, не произлазе само из садашње глобализације. Али, великим делом њоме су условљени и подстицани.

Отпори таквом стању света, како је видљиво и на нивоу свакидашњег обавештавања путем медија, постоје. Има их и у најразвијенијим земљама. Али, они потичу много више из *кругова релативно обезбеђених него оних највише погођених учинцима глобализације*. Маса светске сиротиње, "сувишних" и "десперадоса", углавном ћути и трпи. А и када диже глас и буну се, све то остаје мање-више на равни испољавања немоћног гнева. Тешко да ће друкчије бити у непосредној будућности. Из раштрканих покрета отпора глобализацији "капитализма без граница" (неки аутори употребљавају синтагму "убиствени капитализам") јављају се извесне идеје алтернативне глобализације. Међутим, све је то далеко од стварне, делотворне историјске алтернативе, која би морала понићи из тенденцијски битно бољег начина производње, из надмоћније културе, из иновативне, заиста епохалне мисли, а не само из политичког оспоравања, ма колико значајног и масовног.

Ако се у свету није смањила количина људске патње и несреће, како је приметио Колаковски, какав је онда смисао глобализације? Шта су критеријуми историјског напретка, ако је тај напредак "лишен значења" (М. Вебер)? У чему је смисао глобализације ако свету прети опасност да се, како примећује Е. Гиденс, претвори у "републику трава и инсеката"?

Ниједна филозофија, ниједна наука, ниједна религија није успела да смањи убијање људи од других људи. Никада у историји није убијено 187.000.000 људских бића, као што је то било у двадесетом веку. Двадесет први је почео у знаку масовног убијања. "Проба" је била агресија НАТО-а на нашу земљу, 1999. године. Претходило јој је поновљено ужасавајуће "балканско клање" на Косову и Метохији и другде на подручју друге по реду Југославије, великим делом изазвано глобализовањем политике потчињавања, насиља и страха, као и древног начела "завади па владај". Далеко је од истине да је та агресија превасходно била мотивисана "заштитом" Албанаца од терора знатног дела српских оружаних снага, првенствено паравојних, кога јесте било. Главни су били геостратешки интереси НАТО-а, пре свега Америке. Уосталом, хуманитарна заштита невиног људства изостала је када се радило о Србима и другим неалбанцима. И траје до данас. *Доследна недоследност* суштински је састојак тог типа политике.

Питању шта је с глобализацијом (када се она у целисти сагледава) у Србији и Србијом у глобализацији, посветио сам посебно поглавље ове књиге. Овом приликом желим да издвојим и јаче осветлим само неколико ставова из тог поглавља.

Србија је земља која је првенствено губитник, објект и жртва глобализације, не само у привредном и уже-друштвеном смислу, попут многих других, него је она то још више у смислу *свог стања и перспективе као државе*. Ниједна држава у данашњој Европи није изложена тако снажној опасности да буде све мања, да јој се мењају границе, насупрот нормама међународног права, да се и даље унутар себе антагонизује и комада, као што је то Србија. Државно питање Србије можда је *још драматичније* од социјалног и развојног питања. А сва три скупа рађају реалну могућност новог вала ултра-национализма. Међутим, велики део грађана страхује за судбину своје државе, независно од те могућности. Обећање "европске перспективе" не отклања тај страх.

Истина, не би се могло рећи да све то произлази једино из оне димензије глобализације која је у знаку насиља над слабим, посебно малим народима и државама, каква је Србија, у које најмоћније земље Запада гледају с неповерењем и кажњавају их за непослушност, поготово за оружани отпор свом походу на свет, или његова најважнија подручја. То је последица и тешких грешака пређашњих и садашњих управљачких елита Србије за избор модела друштвене конституције, пре свега својинских промена, које су диктиране из центара светске економске и политичке моћи, али и свесрдно прихваћене од домаће номенклатурно-мафиозне буржоазије. Али су оне, као целина, одговорне и за обликовање, или заташкавање, политике "крвавих руку" на овим просторима, што у већој или мањој мери одликује и политику управљачких елита других држава с подручја претходне Југославије.

Још нешто се мора истаћи када је реч о српским политичким елитама. Оне следе хетерогену традицију састављену од мегаломаније, отпора страним завојевачима и улизиштва најмоћнијим силама.

Но, да се вратим на светски план дијагнозе учинака глобализације.

Доскорашњи председник Светске банке Волферсон, признао је да "... на људском нивоу систем не ради". То признање тражи објашњење ширег историјског контекста у којем се налазе и у којем делају земље данашњег Запада.

Тријумф, али и дубока криза западне цивилизације, јављају се као *привидно парадоксално јединство*. Управо тријумфализам победника у "хладном рату" доводи до још веће ароганције моћи, до историјског слепила за суштинска ограничења те цивилизације, а поготово за огромне тешкоће с којима се суочава већина света. Ослонац на ум и слободу у тој цивилизацији увек је праћен ослоном на силу. Раније је брутална колонизаторска сила браћена "мисијом" хришћанства и "просвећивања". Данас је ослонац на силу камуфлиран реториком демократије и "мисијом" "хуманитарних" војних интервенција које изазивају кризе светских размера и озбиљно доводе у питање нека битна начела либерализма, пре свега начело слободе које се сматра темељем уређења западних друштава, као и неопходном основом уређења целокупног света. А управо је слобода главна жртва глобализована постмодерог империјализма и настанка својеврсног *либералног тоталитаризма*.

Актуализује се историјска раскрсница света: цивилизација (у смислу родног појма) или оновремено варварство, спојено с оним дилувијалним, опстанак или слом, поготово када се ради о малим земљама и народима, ако се наставе и још више ојачају садашње деструктивне димензије глобализације, те пониште оне које су од њих различите и њима супротне, иако не морају водити неком битно бољем свету.

Прогрес никада и ничим није унапред загарантован. Он, као и регрес, зависи не само од објективних, структурално условљених трендова, него и од људске акције "за" и "против", што истиче Хабермас. Мисао и акција поново, заправо свагда, морају бити у јединству које је на нивоу великих историјских неизвесности, као што се морају прожимати разумна сумња и опрезна нада. Тиме је, у саморазумевању које може бити погрешно, прожета моја књига.

Безмало осам година сам радио на њој, истина, не само на њој. Безброј пута сам се питао, а верујем и сви ви који се истим послом бавите: шта

када књига угледа светло дана? И да је добра, ко ће је прочитати? Највише двеста људи, већином из струке, и сродних области теоријске мисли. Нимало неће допринети бољитку друштва у коме живимо, а камоли света. Они ће се кретати по већ утврђеној стази. Зашто онда писати овакве и њима сличне књиге? Које су оне потребне изван тог уског круга образоване публике, која је, највећим делом, без икакве озбиљније друштвене моћи?

То је оно депримирајуће, да не кажем трагично у судбини огромне већине књига, не само ужестручних, и оних који их пишу. С тиме се морамо помирити. А одговоре на питање зашто их пишемо потражити на другој страни, најпре у себи, опет на *метатеоријској равни*, одбацујући мит о некаквом животодајном пориву за писање и нашој "мисији". Реч је о унутрашњем налогу *истинољубивости*, као облику *отпора старим и новим облицима живота у лажима и индустријама манипулације, о етици позива и професије без којих је свака реч науке, филозофије и уметности – голо ништа*. Ово што говорим може звучати пренапрегнуто и патетично. Али сам убеђен да је то једино одрживо становиште кад себи постављамо малочас поменуто питање. Обично се сматра да се то становиште подразумева и да добри манири налажу да се оно не истиче. Може се тај став усвојити. Али, има времена када га треба јавно наглашавати. То су времена поплаве интелектуалног удвориштва, идолопоклонства и вазалности у односу на доминантну моћ, домаћу и светску. Данас, у нас и другде, преовлађује удвориштво светској моћи. Оно је поништење интелектуалног и људског достојанства, али и неопходне разборитости која подразумева спознају фактора великог броја и силе, али не и њихову апологетику.

Можда и нема изгледа за неко време које није такво. Утолико више тај трансепохални императив мора бити експлицитно присутан у јавном теоријском дискурсу, поготово о мега-трендовима који одређују судбину света, какав је глобализација.